

MAROSVÁSÁRHELY ÉS VÁRTEPLOMA

szerkesztette:

MEDVIGY ENDRE

Budapest 1990.

0518-200

BERDE MÁRIA:

HOGYAN SZÜLETETT MEG ÖTVEN ÉV ALATT A KEMÉNY ZSIGMOND IRODALMI TÁRSASÁG?

Amiről emlékeznek, az nem halott.

De hétköznapiok jármába fogva, kultuszra nincsen ma időnk, még pillanataink is alig jutnak az eszmélésre, hogy könnyünk kigördüljön elvesztett — és hálánk fellobbanjon megadott, megtartott javaink felett. Ezért kell az ünnep, a megállító zászlójel a robotban...

Koporsónál nem hosszabb s nem szélesebb az a festetlen heverő, amelyen ezelőtt ötvennégy esztendővel Kemény Zsigmondnak az emberi lélek titkain, mint üvegen keresztülpillantó két szemét a halál lefogta. Mezőségi szívós, göröngyös agyagföld vette át a testét, — szívósan Erdélybe tapadó lelkek tartottak számot legelőször a Kemény Zsigmond szellemi hagyatékára is, amikor néhány héttel a pusztakamarási temetés után itt e városban összegyűltek az ő nevében, hogy szellemből építsenek emlékjelet fölébe: megalapítva a róla elnevezett irodalmi társaságot.

Kilenc tagú volt a kijelölt előkészítő bizottság, de csak egynek a neve ver ezek közül messzebbható irodalmi visszhangot: a *Tolnai Lajosé*. Kivert lélek: aki ifjú sikerekkel induló pesti éveit után mint Tomiba jött Marosvásárhelyre. És íme, itt ráeszmél, hogy Erdély, a medveország egyben a Kemény Zsigmond országa is. Hogy tenni itt is kellene és lehet. Szerepét, amely mint a kovászé, eredményesen tölti be. Minden tény mögött, ami a Társaság alakulása érdekében történik, ő a mozgató, az izgató erő. 1876 az alapszabályok ügyeinek esztendeje, 1877 a megalakulása, 1879 január 5-én pedig felszenteli báró *Apor Károly* elnök megnyitó beszéde a Kemény Zsigmond Társaság e dobogóját, amelyen most, ötven esztendő múltán ugyanazon zászló és pajzs: Kemény Zsigmond szelleme alatt ez órán összegyűltünk.

Az elindulás

79 pártoló és 77 rendes taggal indult meg a munka, 2350 forint az útravaló alaptőke, amelyet a pártolók, — az intelligencia, a mágnesok és *Erzsébet*

királynéasszony összeadnak. A cél — „A széptudományok művelése, a régi és újabb székely-magyar nyelvészeti sajtóságoknak és népköltészeti emlékeknek felkutatása, összegyűjtése, Kemény Zsigmond munkáinak kiadása”. Kétharmadában erdélyi programm.

Lángoló ragaszkodás Erdélyhez, ez cseng ki az elnöki fogadalomból is: „Azon őszinte nyilatkozatot teszem, hogy amily szeretettel, ragaszkodással és hűséggel viseltetem a székely nemzethez, amelynek fia lenni szerencsémnek, büszkeségemnek tartom, éppoly igyekezettel, buzgalommal és kitartással fogom kötelességemet teljesíteni”.

Az első pályadíj

Erdélynek hódol az első pályadíjkitűzés is: „Irassék meg a magyar irodalom története Erdélyben, a nemzeti fejedelmek alatt.”

Az elindulás e hangzatai mutatják, hogy a társaság nem azért választotta Kemény Zsigmondot jószellemének, amért ő egy esztendeig itt élt és itt vívta első írói küzdelmeit önmagával. Nem múlt földi kapcsolatai — szellemének örök sugarai avatták őt Társaságunk géniuszává. Akik csodálták őt, mint a legnagyobb magyar regényíró és publicistát, azok egyben azt is érezték, hogy a mi hegyeink külön árnyékából szövődött lelkének tragédiás, komor életlátása, mely távol tart magától minden boldog és felületes könnyelműséget, a mi csak a gazdag nemzetek fényűzése lehet, és hogy a mi bevált hagyományaink tanították őt politikai higgadtságra, mérsékletre, délibábtalan józanságra, a mi kevert népi mivoltunk a türelemre, a túlzók és rajongók feletti megértő elnézésre sőt szánalomra. Ötven év múlva, ezer változás után sem tudnánk nagyobb, nemezebb és hasznosabb vezetőszellemet találni magunknak, sőt ma, az idők próbái után, még jobban érezzük: mit jelent nekünk Kemény Zsigmondnak ízig-vérig való erdélyi lelkisége, amelyet nyugati fényei csak tudatosabbá és így ellenállóbbá edzettek. Akik őt választották nekünk: azok jól választottak! ...Az első nyilvános ülésen, amely a városházának nagytermében hivatalnokok, polgárok, tanulóifjak és néhány előkelő úrnő jelenlétében folyt le, — a kezdet lendületes pillanatain túllátva, komoly igék hangzottak el az elnök szájából: „Nem elég egynéhány lelkes tagnak egyesülése, nem elég az egyesült tagoknak a magok elé tűzött magasztos cél iránti dicséretes buzgalma... megkívánatik az is, hogy ... (nemzetünk) lelkes fiaink és leányaink által pártoltassunk, hogy ezek is át legyenek hatva a... cél szükségessége felől, amelyet magunk elé tűztünk és éppen ennek elősegítésére az anyagi erő, amelyet nélkül a mostant időben elérni semmit sem lehet”.

Egy lap halála és kimúlása

Ennek az elnöki aggodalomnak tanulságai már az első tíz esztendőn belül kiviláglanak. Hogy egyetlen vagy egynéhány ember jóakarata, írói készsége és lelkessége nem elég széles alap egy irodalmi társaság működéséhez, az megmu-

tatkozott akkor, amikor a főtitkárnak, Tolnainak, aki lótot, futott, írt, szerkesztett, izgatott és ostorozott s porondra hozta Peteleit — távoznia kellett Marosvásárhelyről is, és amikor Apor Károly komoly munkálkodásának a halál vetett véget. — És hogy mit jelent a közönség közönye és az anyagi szűkkeblőség, azt a Társaság folyóiratának, az Erdélyi Figyelőnek másfél évi élete, 42 szám után való megszűnése jelzi. Pedig ebben a folyóiratban nem kicsiny helyi nagyságok mérköztek, Tolnai messzeérfő keze Arany Jánost, Szász Károlyt, Léway Józsefet, Komócsy Józsefet, Rudnyánszky Gyulát, Reviczky Gyulát, Szilágyi Sándort, Deák Farkast fogja össze munkatársakul. És mégis 147 előfizető toborzódik köréje, az állam pedig megtagadja a kért pénzbeli támogatást tőle.

Az első dagály után jön az első apály. Esztendőig tartó benutság után, 1888-ban új célt tűz ki az elnökké választott Deák Farkas: „A társaság működése (ezután) kiterjed a szépirodalom művelésére, továbbá a történelmi, régészeti és bölcsészeti tudományok művelésére és ismertetésére.” A bővítés, az érdekkörtágítás helyénvaló, mert egy kisváros nem bírhatott meg akkor egy tisztán irodalmi célokat szolgáló alakulatot. De az új programnak jegyében is csak tengődik a társaság 1896-ig, amikor egyszerre csak élet ömlik a zsibbadt keretbe, bár még mindig helyben topogó a tevékenység, mert kizárólag a városi és székelyvidéki kiválóságok munkáját fogja össze *Petelei* elnöksége alatt. Most éppen gazdag az aera: Szabolcska, Jakab Ödön s Benedek Elek jegyében. Megkezdődik mégpedig jelentős eredményekkel a székely népköltészetnek, főképp a mesekincsnek felkutatása.

Megindulnak a „Marosvásárhelyi Füzetek”, 61 rendes tag, 600 pártoló, 5 tiszteletbeli és 34 alapító tag, hozzá 10 000 korona vagyon elég biztosíték volna a virágzó életre — és mégis: megint beáll a lassú hanyatlás, amelyet csak az 1910-beli tisztikar és tagválasztás szakít meg. Ennek az új formának, amely *Tóthfalusi József* elnökségének jegyében indul, érdeme a más irodalmi társaságokkal való kapcsolatok keresése. Ekkor jön le Marosvásárhelyre az Erdélyi Irodalmi Társaság a Nyugat és a Petőfi Társaság szerepelni. Programba kerül, az erdélyi krónikák, emlékiratok kiadása, kegyeletes ápolása kezdődik elhunyt erdélyi nagyoknak, évkönyvek születnek a munka útjelzői gyanánt...

De aztán „*Megjött a levél fekete pecséttel.*”

A háború elnémította a szívek minden másirányú érzékenységét, érdeklődését.

Szétszóródó, rohamosan leszegényedő társadalomban, apátiába torkolló elkönyösödés közepette kellett a háború után körülnézni, hogy melyek azok az életformák, amelyek túléltek a sorsfordulást. Súlyos, szinte halálosnak hangzó szentenciát olvasott a végzet minden erdélyi életkeretünkre: „*Ezentúl annyik lesztek, amennyit önmagatokban értek*” Ekkor sejtettük meg, hogy a szellem, a lelki élet sokszor tagadott vagy lenézett klenódiuma a népek családi ékszere, amelyet legtovább, legbiztosabban lehet átmenteni az idők nagy próbáin.

A „Zord idő” és a fellendülés korszaka

A tapogatózó kísérletekben, amelyek a szellemi értékek önálló életre való képesítését célozták, most mutatkozott meg az is, hogy Marosvásárhelyt nemhiába éltek azok a magányos kevesek, akik e méhszorgalmú, gyakorlati és az anyagiakban gyarapodni tudó város életébe beleszórták az elmélyedést szolgáló lelki „munkát” is. A történelem ismétli magát: ötven évvel ezelőtt Tolnai Lajos, tíz évvel ezelőtt pedig *Osvát Kálmán* kezdi meg a jóra izgató kovászmunkát: folyóiratot alapít s Kemény Zsigmondtól kér címet és értelmet a munkájához.

Bátorít, fényrehoz, ostoroz, marakodik, csatát veszít és elbujdosik, de az Erdélyszerte kiható kezdeményezés megpezszteti a Kemény Zsigmond Társaság életkedvét is. Négy évtized tapasztalatai állottak mostmár rendelkezésre, ennyi idő alatt négyszer próbált a társaság életerőre kapni és mindig újra összeernyed.

Az első megmozdulások, a Zord Idő támogatása, a vidéki és helyi irodalmi estélyek, az Íróolimpiáson való részvétel, mindcsak kísérletek, szórványok. Igazi öntudatra akkor ébred a társaság, amikor két dolog válik előtte világossá, egyszer, hogy az újonnan elindult neves erdélyi tollmunkásokat tagjainak sorába hívja. Tóthfalusi József elnöksége idejének kell betudni, hogy a társaság fiatal írókkal kívánt megújulni. *Kemény János* égisze alatt csak betetőződött a programbővítés, amikor seregszemle történt az irodalom, tudomány és művészet emberein kívül az egész magyarság felett, hogy rendre minden kulturális oszlopot jelentő alkotó ember belekerüljön a Társaság kebelébe. Ugyancsak azóta érvényesül a második törekvés, belevonni a helyi társadalom valamennyi rétegét a társaság iránt való érdeklődő rokonérzésbe.

— Nincs még három esztendeje, hogy ezzel a szándékkal vettük fel a munkát. Ami ezután történt, az már mindnyájunk tanuzó szeme előtt folyik. Elismerjük, hogy vannak öröklött tartozásaink, így a székely meseanyag kiadása, szerzett adósságunk az írói olimpiász megtartása volna. De köt és gátol az anyagi helyzet!

— Tudjuk, hogy vannak gáncsolóink, nem is követeljük magunk számára a feltétlen elismerést. De van mire hivatkoznunk is: minden évben nyolc ülést tartottunk, az állandó látogatók számát harminc-negyvenről százakra emeltük. Világnézeti különbség nélkül felkínáltuk dobogónkat társadalmi, művészi és tudományos életünk jelességeinek, átengedtük néha még a szárnypróbálónak is, hogy lehetőséget adjunk nekik az elinduláshoz, meghallgattuk róla a múltnak járó kegyelettel az öregkor halkuló erejű szavát is. Ki nem sajátítottuk ezt a dobogót egyetlen nemzedéknek: hiszen legidősebb tagjaink, Agyagási Károly és Turnovszky Mór a nyolcvan felé közelegnek, a legfiatalabbak, Blomberg-Bánfy Carla és Dsida Jenő pedig alig lépték át a huszat.

— A Kemény Zsigmond Társaság kultusza át tudott plántálódni nemzedékekre: egyik volt elnökének Kabdebó Ferencnek leánya játsza ma ünnepi játékunk címszerepét, és annak a tagjának, aki a legtöbbet valósított meg a

társaság székely programjából, — Benedek Eleknek író fia ma testvéri üdvözlettel hajol ide hozzánk.

Nem a gáncstól félünk, csak a kicsinyes közönyt tartjuk ádá az ellenségünknek, amely még mindig belepi társadalmunk egyes rétegeit a Kemény Zsigmond társaság ügyei iránt. Pedig aki kerüli a géniusz tűzhelyét, az sötétben marad s a maga árnyékában — a szellem nemcsak fénylik, hanem fényt vet azokra is, akik körülállják.

S ma, amikor nagyobb vonalaiban felvázolni próbáltam ötven év történetét, amelyből idestova tíz esztendőről már azok felelünk. — társaság és közönség együttvéve — akik itt jelen vagyunk, nem térhetek ki minden tényünkre, nem pályázatainkra sem most készülő jubileumi évkönyvünkre, nem a különös alkalmakból tartott ünnepeinkre, csak összefoglalni kívánom még, hogyan fogjuk fel mi — akik érezzük a felelősséget a reánk bízottakért.

A csoda mibennünk van

Christophoros onnan nyerte a nevét, hogy egy napon Krisztust vitte át egy megáradt folyón. Csak a tulsó parton ébedt reá, hogy kinek segített. Az emberek hívón, vagy hitetlenül csudálják a csudákat, s nem adatik meg nekik, hogy ráismerjenek azokra, amelyeket a felsőbb akarat éppen velük műveltet. Mert mindenkire bizatik valami: kicsire kisebb, nagyobbra nagyobb, reánk itt e helyben az esett, hogy a háború után járó fájdalomnak, gyűlölködésnek, közönynek és anyagiasságba süllyedt életfelfogásnak esztendőiben, lomha és mégis örvényes folyón mentsük át a feléledő új munkakedv partjaira az önzetlen, máséra soha rá nem törő, önértékében boldogan kiteljesülő szellemi munka fehérlóriás géniuszát.

Vállaltuk a felső megbízatást, és mindazok, akik itt ma egybegyűltek, legyenek élő tanui a fogadalmunknak, hogy vállaljuk továbbra is. Gazdagnak mondjuk magunkat ebben a fogadalomban, bár ez ma minden gazdagságunk, mert noha — Istennek hála — lelkeket bőven nyertünk, anyagi támogatást éppen csak annyit, hogy el ne veszítsük lábunk alól a földet. Köszönjük azoknak, akik ebben mellénk állottak! Mert mi a koporsókeskeny heverőre gondolunk, amelyen Kemény Zsigmond szötte álmódásait, és példázzuk belőle magunknak, hogy a szellem lehetőségei még akkor is végtelenek, ha az anyag csak mostohája. Gondok és vesződések között, a borsószemen térdeplő és mégis szépet álmódó Platonra esküszünk. Éppen azért, amikor feltámasztottuk a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság elmúlt ötven esztendejét a varázsszóval, hogy akiről emlékeznek, az nem halott, átlépven a második ötven esztendőbe, megfordítjuk az ígét és magunkra olvassuk: *aki emlékezik, az él.*

